

Нямковіч Н.М. (Мінск, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка);

Гаўрош Н.В. (Мінск, Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт)

ПАРАЎНАННЕ Ў БЕЛАРУСКІХ АФАРЫСТЫЧНЫХ ДЫСКУРСАХ

Афарызм – адзінка двухпланавая, якая ўяўляе сабой адзінства формы і зместу. І менавіта адпаведнасць паміж формай і зместам надае выслоўю выразнасць і глыбіню, цягне за сабою яркія, вобразныя асацыяцыі. Гэта адбываецца дзякуючы выкарыстанню многіх спосабаў і сродкаў, у тым ліку актыўна працуюць тут тропы. Яны даюць магчымасць каратка, але надзвычай выразна ахарактарызаваць пэўныя з’явы, рэаліі, асобы, працэсы і г.д. Такого кшталту выраз дае больш выпуклае і жывое ўяўленне пра апісанае, чым разгорнутае, падрабязнае, дэталёвае яго акрэсленне. Троп «паясняе» нешта з пункту погляду слоўнага мастацтва, ён і малое гэта нешта, уздзеінічаючы найперш на эмоцыі, выклікаючы ў чытача ці слухача суб’ектыўныя ўяўленні, фантазіі. Такім чынам удалы троп пашырае прастору семантыкі ўсяго тэксту. Сваё – адметнае – месца ў сістэме тропіў займае вобразнае параўнанне.

Калекцыя выслоўяў, сабраных пад выкладкай кнігі «Афарыстычныя выслоўі беларускіх пісьменнікаў» [1], уключае 3 600 афарызмаў. З іх больш чым 450 базіруюцца на параўнанні, прытым у некаторых з іх па некалькі такіх тропіў. Бачым, што параўнанні даволі актыўныя, эфектыўныя для стварэння такіх спецыфічных моўных формул, як афарыстычныя выслоўі.

Вобразнае параўнанне ў кантэксце мастацкіх твораў даследавалася не аднойчы. А вось жа роля, функцыя гэтага тропіў афарыстычным дыскурсе мала вывучана. Гэта перспектыўная задача для лінгвістаў.

Як узнікаюць параўнанні? Уяўленні і паняцці, якія ўтрымліваюцца ў чалавечай памяці, звязаны паміж сабой. Гэта сувязь заснавана на мінулым вопыце чалавека і ў пэўнай ступені залежаць ад сістэмных адносін у рэальнасці. У выніку адно ўяўленне або паняцце, узнікаючы ў памяці, выклікае іншыя, якія суадносяцца з ім. Гэта з’ява і атрымала назву асацыяцыі. Менавіта на аснове асацыяцыі і ўзнікае параўнанне. Адсюль вынікае: параўноўвацца можа толькі падобнае. У рэальнасці так і адбываецца. Менавіта параўнанне дапамагае спасцігаць таямніцы жыцця, свету, людзей (адзін з філасофскіх законаў трактуе: усё пазнаецца ў параўнанні). Калі ёсць яўнае, відавочнае падабенства, тады ўзнікаюць традыцыйныя параўнанні (*белы, як снег; мяккі, як пух* і пад.). Яны таксама вобразныя, але вобразнасць іх ужо прывычная, зацёртая, не вельмі яркая.

Слоўнае мастацтва, у тым ліку і афарыстыка, таксама дапамагае спасцігнуць таямніцы таямніц усяго, што нас акаляе, але тут гэта робіцца па-свойму. Чытаем: *Каб зразумець сябе – думка дзеліцца на дзве часткі: адна становіцца паляўнічым, другая – уцекачом і спасцігаецца, калі гіне* (А.Разанаў). Афарыстычнасць гэтага тэксту ствараецца якраз дзякуючы прыхаванаму параўнанню думкі з паляўнічым і ўцекачом. Асацыяцыя, якую

выклікае паралель, нечаканая, здаецца, неапраўданая, нават парадаксальная. Але калі ўдумаешся ў сказанае – пагодзішся з аўтарам, пойдзеш за ім. І так у многіх афарызмах. Нечаканасць асацыяцыі стварае вобраз – катэгорыю эстэтычную.

Даволі часта афарыстычныя тэксты будуюцца на парадоксе. І гэта вельмі адпаведна, таму што ісціна жыцця адкрываецца нам менавіта ў форме парадоксаў. У афарыстаў больш востры розум і зрок, яны разумеюць, што, каб спасцігнуць Рэчаіснасць, Праўду, трэба ўбачыць і адчуць не павярхнёвае, знешняе, відавочнае, а глыбіннае, стрыжнёвае, а таму няпростае для асэнсавання.

У Янкі Сіпакова ёсць адно афарыстычнае назіранне, якое якраз і пацвярджае сказанае: *Лепшае заўсёды вораг харошага. Але горшае – гэта ўжо сябра і памочнік лепшага, бо яно нібыта падымае харошае на якую падстаўку, нібыта высвечвае з усіх бакоў і дапамагае убачыць усе самыя цудоўныя і прывабныя яго якасці*. Параўнання ў прывічны і разуменні гэтага лінгвістычнага тэрміна тут няма. Яно схавалася ў тэксце (*лепшае – харошае – горшае*). І менавіта з яго, схаванага, вырастае афарыстычная думка, якая пасля расшыфроўваецца і аргументуецца.

Парадаксальнымі, нечаканымі асацыяцыямі, заснаванымі на параўнаннях, якія перарастаюць у метафару, вылучаюцца шматлікія афарыстычныя выслоўі Алеся Разанага *Бяда аб'яўляецца спадсходу, як прарастае спадсходу трава-лебяд, гора абрушваецца згары. Бяда – яда: яна есць чалавека, гора – нітво: яно ніе чалавека, бяда салёная, гора горкае, бяда – яд, гора – атрута. Бяда: прыходзіць знянацку, гора – раптоўна, бяда – выпадак, гора – здарэнне, бяда – Сцыла, гора – Харыбда*. Сутнасць паралелі *бяда – гора* раскрываецца афарыстам самымі рознымі сродкамі і спосабамі; фундамент тут – параўнанне, у ім закадзіравана сутнасць гэтай пары, а ўсё астатняе (лексіка, сінтаксіс), напластоўваючыся, надбудоўваючыся над фундаментам, расшыфроўвае аўтарава бачанне.

Яшчэ адзін вельмі яркі афарызм – *Добра быць коласам, але шчаслівы той, каму дзвезе быць васільком. Бо нашто каласы, калі няма васількоў* (М.Багдановіч) – прымушае нас задумацца над сваім статусам: хто ж я ў гэтым свеце – колас ці васілёк? Падзел людзей на гэтыя дзве групы найперш грунтуецца на параўнанні, у тэксце ўспрымаем гэта ўжо як метафары. Значыць, метафару парадзіла параўнанне. Невыпадкова некаторыя даследчыкі пад метафарай разумеюць скарачанае або скрытае параўнанне [2, с. 297], іншыя ж бачаць метафару як эліптычнае параўнанне, у якім выражаюцца адносіны пэўнага калектыву да аб'ектыўнай рэальнасці [3, с. 94].

Параўнанне як ідэя, як пасыл нараджае афарыстычныя тэксты ў выглядзе перыяду, што ўспрымаецца вельмі арганічна. *Што значым мы самі па сабе?.. Семя знаходзіць сябе ў сяўбе. У гэтым полі, гэтым жыцці мы павінны прарасці. У гэтым полі, гэтым жыцці мы павінны ўзысці. У гэтым полі, гэтым жыцці мы павінны сябе знайсці. А па вясне, а па сяўбе мы ўжо не самі па сабе* (А.Вярцінскі).

Параўнанне ў афарыстычных выслоўях выражаецца самымі рознымі сродкамі – зваротамі, сказамі, прыдаткамі, спецыяльнымі словамі і інш.: *Жаночае сэрца робіцца вялікае, як свет, калі яно чуе боль знявечанага дзіцяці* (К.Чорны); *Шчасця большага няма ў зярняці, як на ніве роднай прарасці* (В.Таўлай); *Будзь да канца са мной, сяброўка-памяць, нібы крышталёвыя гранёны, чыстай будзь* (А.Звонак); *З чым параўнаць народ з чужою мовай? Мая душа такі адказ дала: я параўнаў бы з кветкай папяровай, калі б не ведаў чучала арла* (В.Жуковіч); *Шчасце колісь, як птах, адляціць, нат каханне згарыць, як лучына, – сонцам толькі не згасне ў жыцці несмяротнае слова – Айчына!* (Л.Геніюш).

Такім чынам, параўнанне як складаная лексіка-семантычная і структурна-граматычная адзінка, як яркі троп даволі часта становіцца базай для стварэння афарыстычных выслоўяў. У некаторых афарызмах сустрэнем цэлы ланцужок параўнанняў – як скрытых, метафарызаваных, так і выражаных прывычнымі для нашай мовы сродкамі і слясабамі.

Літаратура

1. Гаўрош, Н.В., Няжковіч, Н.М. Афарыстычныя выслоўі баларускіх пісьменнікаў / Н.В.Гаўрош, Н.М.Няжковіч. – Мінск: Вышэйшая школа, 2012.
2. Арутюнова, Н.Д. Метафора / Н.Д.Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В.Н.Ярцева. – М., 1990.
3. Никитин, М.В. О семантике метафоры / М.В.Никитин // Вопросы языкознания. – 1979. – № 1.